

INTERNETOWY KATALOG

Zabytków osadnictwa holenderskiego w Polsce

Żuławski dom podcieniowy charakterystyczny dla pierwszego okresu kolonizacji

Osadnictwo holenderskie w Polsce, obejmujące nieużytkowane zalewowe tereny położone wzdłuż cieków wodnych (Wisły, Bugu, Wkry i innych), zostało stworzone i przyniesione na tereny Rzeczypospolitej w XVI w. przez kolonistów holenderskich pochodzących z Fryzji i Flandrii, których napływ spowodowany został z jednej strony prześladowaniami religijnymi, z drugiej zaś względami praktycznymi: koloniści reprezentowali wysoki poziom gospodarki i kultury osadniczej, przez co byli osadnikami wysoce pożądanymi.

Osadzano zawsze bądź nad brzegami wód, bądź na miejscach nizinnych i mokradłach. Dzięki wielowiekowemu doświadczeniu w walce z zalewem wody wyniesionemu z ojczyzny, potrafili oni drogą zakładania całego systemu rowów, tam i grobli, nawet całkiem nieużyteczne pola, z pozoru nie nadające się do prowadzenia działalności gospodarczej, doprowadzić do stanu kwitnącej kultury rolnej. Gospodarka ich (w której dominującą rolę odgrywała hodowla bydła oraz sadownictwo) cechowała się znacznie większą wydajnością, nowoczesnością, lepszą organizacją pracy niż gospodarka chłopów pańszczyźnianych. Opierała się ona na czynszowej (pieniężnej) formie rozliczania się z właścicielami gruntów za ich dzierżawę i wykorzystywanie.

Dzięki odmiennemu systemowi go-

spodarowania, dużej niezależności i samorządności a przede wszystkim zamożności stać ich było na stawianie dużych budynków, ozdobionych bogatą stolarką okienną i drzwiową, która do dnia dzisiejszego potrafi zadziwić swoim pięknem i profesjonalizmem wykonania.

Zarówno wsie, jak i budynki holenderskie ulegają powolnym przeobrażeniom i naturalnej destrukcji. Niemniej, w dalszym ciągu osady kolonizowane na prawie holenderskim, w porównaniu z otaczającymi je wsiami, w bardzo dużym stopniu zachowały swój tradycyjny – historyczny charakter. Znajduje się w nich również bardzo wiele zabytkowych budynków reprezentujących różne style budowania. Niestety, co do pełnych ich zasobów, jak również wielkości sieci osadniczej mamy jedynie fragmentaryczne rozeznanie.

Powoduje to brak właściwej ochrony pozostałości tego osadnictwa w Polsce, mimo iż stanowi ono wielką wartość nie tylko dla kultury polskiej, ale holenderskiej i niemieckiej; niestety, w gruncie rzeczy nie dostrzegana i narażona na zniszczenie, a co gorsza na zapomnienie.

Tym bardziej należy chronić i propagować pozostałości tej kultury, która w tak

Wilków nad Wisłą – jedno z licznych siedlisk „dędenkich” z chatką ulokowaną na wzgórku, otoczona płotem za sztucznymi nasadzeniami drzew i krzewów w tle

niewątpliwy, niepowtarzalny i charakterystyczny sposób wpłynęła na ukształtowanie oblicza terenów nadrzecznych. Widoczne jest to nawet tam, gdzie do dnia dzisiejszego nie pozostały materialne ślady po osadnikach w postaci wsi czy zagród, lecz jedynie nasadzenia drzew i krzewów oraz rowy osuszające teren.

Fenomen osadnictwa holenderskiego w Polsce, niestety, nie doczekał się do tej pory pełnego opracowania. Nieznane są całkowite zasoby zabytków z nim związanych, z którymi mamy do czynienia w terenie (wsie, zagrody, budynki). Na dobrą sprawę nie wiadomo dokładnie, jaki zasięg miała ta kolonizacja, ile wsi i osad założyli koloniści, jak licznie przybyli na nasze ziemie. Brak rozeznania dotyczy wielu szczegółów, choćby tak zasadniczego, jak autentycznego wyposażenia holenderskich domów, choć na szczęście pewne zbiory obiektów ruchomych zgromadzono w kilku muzeach w Polsce. Jednak jest to jedynie nikły fragment wiedzy na ten temat. Jeszcze mniejszą wiedzę dysponujemy na temat niematerialnych przejawów życia osadników – ich zwyczajów i obyczajów, zarówno dnia codziennego, jak i świątecznego.

Aby chronić konkretne obiekty, ich zespoły czy też krajobraz kulturowy, konieczne jest rozpoznanie skali tego osadnictwa w Polsce, jego pozostałości, a także klasy zachowanych zabytków. Ważne jest zapoznanie z wynikami badań i wagą tego zjawiska decydującego i służby powołane do ochrony zabytków, ale również zwrócenie uwagi społeczeństwa na znaczenie tego zjawiska dla wspólnego dziedzictwa europejskiego.

Aby zrealizować te cele w ramach Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków opracowany został projekt *Internetowego katalogu zabytków osadnictwa holenderskiego w Polsce*, który w Internecie funkcjonuje od początku grudnia 2005 r. (www.holland.org.pl).

Pierwszy etap katalogu zakłada udokumentowanie materialnego dziedzictwa kulturowego związanego z osadnictwem holenderskim w Polsce, trwającym w naszym kraju nieprzerwanie od XVI do lat 40. XX w. – tj. wiejskich osad, zagród, budynków – zarówno mieszkalnych, jak i gospodarczych, a także zborów i cmentarzy znajdujących się do tej pory na Pomorzu, Mazowszu, Podlasiu, w Małopolsce, Wielkopolsce, na Kujawach, Ziemi Łęczyckiej

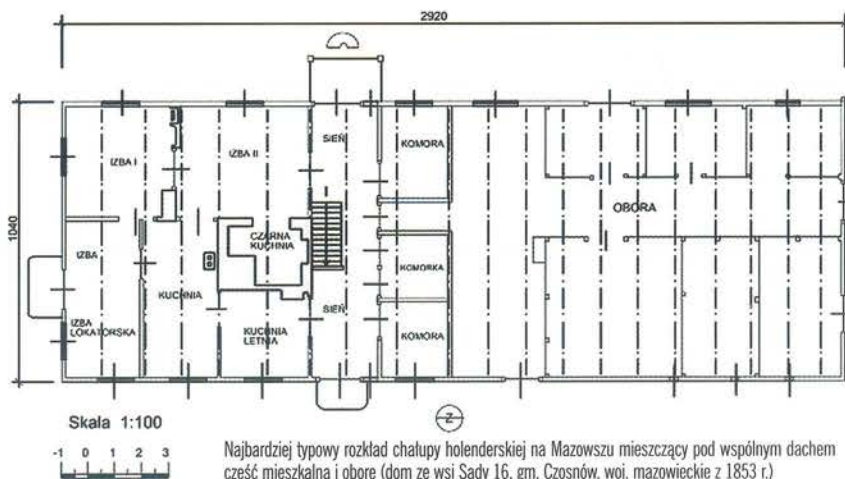
Najstarszy datowany budynek holenderski na Mazowszu z 1806 r. – zbor mennonicki w Sadach, gm. Służbice (stan z 2000 r.)

i in. oraz popularyzacja w świecie polskiego w nim udziału i roli, jaką spełniali osadnicy w naszej wspólnej historii – początkowo w formie dwujęzycznego – polsko-angielskiego portalu internetowego.

Cele zadania:

- stworzenie portalu internetowego promującego (docelowo) wspólne holendersko-niemiecko-polskie dziedzictwo kulturowe, właściwe obecnie dla jeszcze większej liczby społeczeństw i krajów (Kanady, USA, Meksyku, Brazylii, Rosji, itd.);
- edukacja, propagowanie idei ochrony i opieki nad zabytkami osadnictwa holenderskiego w Polsce;
- kreowanie pozytywnego wizerunku Polski poza granicami kraju i prezentacja kultury polskiej w świecie;
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego – dokumentacja i archiwizacja osadnictwa holenderskiego w Polsce;

- propagowanie idei ochrony obiektów architektury ludowej związanej z osadnictwem;
- powszechna dostępność do dokumentacji obiektów;
- zachowanie tradycji i przekazu ludowego dziedzictwa kulturowego;
- dokumentowanie i upowszechnianie dorobku kultury ludowej osadnictwa holenderskiego w postaci materialnych, kulturowych i duchowych jej przejawów;
- ochrona krajobrazu kulturowego wsi holenderskich i podtrzymywanie tożsamości regionów zamieszkałych do 1945 r. przez osadników;
- promowanie i upowszechnianie wielokulturowości osadnictwa wiejskiego w Polsce;
- działanie na rzecz likwidacji bariery kulturowej związanej z zasiedlaniem terenów wiejskich w Polsce na przestrzeni minionych stuleci;

Chalupa z 1880 r. uratowana przed zniszczeniem przez mieszkańca Płocka, obecnie użytkowana jako dom letniskowy. Godny podkreślenia jest fakt pozostawienia domostwa w praktycznie niezmiennym stanie (zachowany tradycyjny system ognienny)

■ edukacja środowisk skupionych wokół idei ochrony zabytków ludowych związanych z osadnictwem holenderskim, uczelni i studentów.

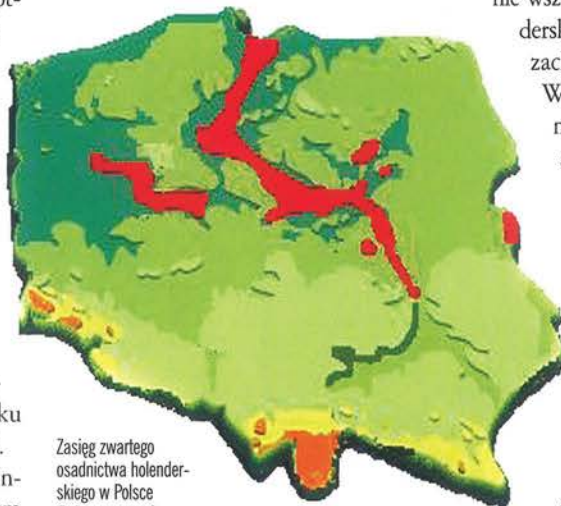
Ze względu na ogromny zakres planowanych prac (przygotowanie serwisu internetowego i prace dokumentacyjne w terenie) oraz konieczność zgromadzenia odpowiednich do zrealizowania zadania funduszy na wykonanie projektu przewidziano kilka lat.

W 2005 r. wykonana została najistotniejsza praca z punktu widzenia realizacji zadań programu operacyjnego „Media z kulturą”. Opracowano i uruchomiono w Internecie stronę poświęconą kolonizacji holenderskiej w Polsce ukazującą historię tego osadnictwa w naszym kraju, pokazującą jego konkretne przejawy (historię, zasięg, sieć osadniczą, wsie i budynki oraz cmentarze) na terenie jednej z największych krain historycznych, Mazowszu. To właśnie na Mazowszu, choć zasiedlonym stosunkowo późno, bo dopiero od początku XVII w., koloniści założyli około 200 wsi.

Rok obecny, przy działającej już w Internecie bazie, dzięki nowym pozyskanym na zadanie środkom, poświęcony zostanie na kontynuację opracowania merytorycznego serwisu – dokumentację zabytków osadnictwa holenderskiego na terenie Żuław i Ziemi Łęczyckiej.

Mamy nadzieję, że zrealizowanie tego programu nie tylko określi wielkość i rodzaj zasobów zabytków związanych z osadnictwem, ale również przyczyni się do opracowania polityki ochrony oraz zabezpieczenia obiektów przed zniszczeniem.

Tworzony portal spełnić ma również inne, niezwykle ważne zadanie – upowszechnić wiedzę o związku tej kolonizacji z naszym krajem. Większość światowych obcojęzycznych stron internetowych poświęconych osadnictwu holenderskiemu i Mennoitom nie kojarzy faktu występowania tej kolonizacji w Europie Środkowej i Wschodniej z Polską; pisze się o Holendrach w Prusach i Rosji, a obrazuje się ten fakt mapami Polski znajdującej się od końca XVIII do pocz. XX w. pod zaborami. Tymczasem

Holandrzy pojawili się w Polsce w XVI w. sprowadzeni przez Polaków – właścicieli zalewowych gruntów, zarówno królewskich, jak prywatnych i kościelnych.

Pierwszoplanowym celem projektu jest zgromadzenie wszelkich informacji związanych z osadnictwem holenderskim, dotyczących obiektów ruchomych i nieruchomych, zwyczajów i obyczajów, relacji i opisów związanych z kulturą osadników,

przedstawienie jak najszerszego obrazu tej kolonizacji i jednocześnie określenie najcenniejszych, ale i najbardziej reprezentatywnych obiektów architektury, których ochrona stanowić będzie podstawę zachowania świadectwa tej kolonizacji w naszym kraju.

Portal stanowić będzie forum do wymiany informacji, poglądów, gromadzenia wszelkich opracowań i artykułów poświęconych temu zjawisku. Bezplatnie umieszczać będzie można w nim informacje o wystawach, plenerach, konferencjach, prezentować dokumentację, projekty architektoniczne domów nawiązujących do tych tradycyjnych, publikować artykuły, e-książki, foldery itp. (oczywiście z zachowaniem praw autorskich do tych dzieł). Na jego stronach znajdują się również informacje o kursach, szkoleniach, spotkaniach, wycieczkach – wszelkich działaniach związanych z popularyzacją i ochroną zabytków. W przyszłości portal, w miarę rozbudowy i funkcjonowania, powinien zarabiać na siebie, np. sprzedażą e-książek czy też organizacją objazdów-wycieczek po terenach związanych z osadnictwem holenderskim w Polsce.

Należy jednak cały czas mieć na uwadze fakt, iż podstawą dalszych rozbudowanych działań będzie pełna ewidencja i opisanie wszelkich przejawów kolonizacji holenderskiej, zarówno istniejących, jak i nie zachowanych do dnia dzisiejszego.

W chwili obecnej jawi się to jako rzecz najważniejsza. Wszyscy zajmujący się tą tematyką mają świadomość, że konieczne jest pilne opisanie zjawiska i czynna ochrona jego materialnych przejawów, gdyż postęp cywilizacyjny ostatnich dekad może uniemożliwić zarówno poznanie tej kolonizacji, jak i ochronę jej świadectw.

Mamy nadzieję, że cel jaki sobie postawiliśmy spotka się z szerokim oddźwiękiem wśród zainteresowanych, którzy włączą się czynnie w jego tworzenie i funkcjonowanie. Opisanie i propagowanie wiedzy o zabytkach związanych z kolonizacją holenderską w naszym kraju jest jedyną drogą do faktycznej ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Nie możemy dopuścić do tego, by kolejny przykład tradycyjnej kultury wiejskiej, niezwykle cenny, bo związany praktycznie z trzema narodami, odszedł w niepamięć. ■

Fot. autor